

TÜRKİYEDE NÜFUS VE GIDA YARIŞI

Doç. Dr. Reşat AKTAN

I.

Nüfus ve gıda meseleleri insanlığı çok eski zamanlardanberi yakından ilgilendiren mevzulardır. Tarih boyunca pek çok siyasî hâdiselerin, harp ve istilâların, keşiflerin sebepleri arasında nüfus ve gıda meseleleri de önemli bir yer işgal etmektedir.

Gıda maddeleri istihsali her zaman ve her yerde teşvik edildiği halde, nüfus artışı karşısında iktisatçıların ve politikacıların tutumu zaman ve mekâna göre farklı olmuştur. Merkantilistler, nüfus artışının devlete siyasi ve askeri kudret sağlayacağına ve millî serveti çoğaltacağına inandıklarından, bu artışı teşvik etmeğe çalışmışlardır. Buna karşılık, daha sonraki devrin klasik iktisatçıları nüfus ve gıda meseleleri üzerinde umumiyetle pesimist olan bir görüşü savunmuşlardır. On sekizinci yüzyıl sonlarında Malthus'un ileri sürdüğü nüfus nazariyesi bu pesimist görüşlerin en tipik bir misalini teşkil etmektedir. Zamanında Malthus nazariyesi dünya umumi efkârında çok derin akisler bırakmış ve uzun müddet iktisatçıların ve devlet adamlarının düşünceleri üzerinde tesirlerini devam ettirmiştir. √

Nüfus artışı ve gıda istihsal durumu insanlığın yaşama seviyesi ve bekası ile yakından ilgili meseleler olduğundan, hiç bir zaman önemini kaybetmiyen ve eskimeyen, daima aktüel sayılan konulardır. Dünya nüfusu son üç asır zarfında gittikçe artan bir hızla çoğalmaktadır. Halen üç milyara yakın bulunan bu nüfusun içinde bulunduğumuz asrın sonuna kadar bir misli artarak altı milyarı bulacağı mütehassıslarca hesap edilmektedir.

Dünyada gıda maddeleri istihsal durumu ilim ve teknolojiye kaydedilen terakkiler sayesinde, önceden tahmin ve hayal edilemeyecek kadar yüksek seviyelere çıkmıştır. Üç asır zarfında beş altı misline çıkan dünya nüfusunun bugünkü beslenme seviyesi umumiyet itibariyle her zamankinden daha yüksektir. Bununla beraber, beslenme bakımından bölgeler arasında büyük farklılıklar mevcuttur ve dünya nüfusunun üçte ikisini teşkil eden az gelişmiş memleketlerde bu seviye ileri memleketlerdekine nazaran çok geridir.

Son aylarda Roma'da toplanan Birleşmiş Milletler Gıda ve Ziraat Teşkilâtı (FAO) kongresi nüfus ve gıda meseleleri üzerinde taze bir alâka ile tekrar durmuş, dünya umumi efkârında derin akisler yapan hararetli münakaşalara sahne olmuştur. Kongreye hitap eden İngiliz tarih alimi Toynbee, dünya nüfusundaki artışın hız kazandığına, buna karşılık toprağın istihsal kapasitesinin bir hududu olduğuna işaret ettikten sonra, insanlığın yakın tarihte açlık tehlikesi ile karşı karşıya kalabileceği hususunda milletleri ikaz etmiş, bu tehlikeyi önleme çaresi olarak ta, ölüm nisbetlerindeki devamlı azalmaya muvazi olarak doğumların azaltılmasının zaruri bulunduğunu iddia etmiştir.

Nüfus ve gıda meseleleri memleketimiz bakımından da çok önemli olan bir konudur. Bilhassa son çeyrek asır zarfında nüfusumuzun sür'atli bir şekilde çoğalması ve zirai *istihsalimizin* tabii hudutlarına kadar genişlemiş bulunması karşısında bu mevzuun ehemmiyeti bir kat daha artmıştır.

Son yıllarda Türk devlet adamları, iktisatçılar, ve umumiyetle aydınlar her vesile ile sık sık nüfus artış durumumuzdan bahsediyorlar ve çoğu zaman bu hususta endişeli bir dil kullanıyorlar. «Otuz senede nüfusumuz tam iki mislini buldu. Halen yıllık artış bir milyona yaklaştı. Bu gidişle 15 seneye kadar 40 milyona çıkacağız ve asrın sonunda 70 milyonu bulacağız. Bu kadar nüfusu nasıl besliyeceğiz ve çeşitli ihtiyaçlarını nereden temin edeceğiz?»

Halbuki, daha 15-20 sene evveline kadar nüfus artışı hakkındaki düşüncelerimiz bunun tam zıddı idi. Osmanlı İmparatorluğunun son devirlerinde ve yeni Türkiyenin kuruluşu sırasında Anadolu nüfusu, birbirini takip eden harpler, kıtlıklar, epidemiler ve göçlerle mütemadiyen boşalmış, geride seyrek bir yerleşme kalmıştı. Tabii kaynaklarımızın tam bir şekilde istismarı, milli ekonominin kalkındırılması ve nihayet kuvvetli bir devlet olmamız için daha kalabalık bir nüfusa ihtiyacımız bulunduğu göz önünde tutularak nüfus artışı arzu ve teşvik edilirdi. Türkiyenin 50 hatta 75 milyon nüfusu rahatça barındırabileceği iddia edilir ve bu seviyeler bir gaye olarak gösterilirdi.

Nisbeten kısa bir zaman zarfında umumi kanaat niçin tersine döndü? O zamanki görüşler mi yanlıştı, yoksa bugünkü endişeler mi yersizdir? Artık Türkiye optimum bir nüfus seviyesine ulaştı mı ve hali hazırdaki artış temayülü hakikaten bizi meraklandıracak kadar yüksek midir? Kısaca, yakın bir gelecekte bu memleket, üzerindeki nüfusu beslemekte sıkıntı çekecek midir?

Bugün, başta devlet adamları olmak üzere her Türk aydınının ka-

fasında beliren bu gibi suallerin cevabını bulmak memleketimiz bakımından hayati bir ehemmiyeti haizdir. Bu önemli sorulara bir makale çerçevesi içinde kısaca karşılık ararken evvela, son otuz sene zarfında nüfus artışı ve gıda istihsal durumları üzerinde duracağız. Sonra, maziye ait bu muhasebeye ve nüfus ve tabiat kaynaklarımızın gelişme imkânlarına dayanarak istikbal hakkında bazı tahminlerde bulunmağa çalışacağız.

II.

Türkiye nüfusu hakkındaki istatistik bilgilerimiz büyük mikyasta nüfus sayımlarından elde edilmektedir. Doğumlar, ölümler, evlenmeler, göçler gibi nüfus hareketlerine ait istatistiklerimiz pek noksan bulunduğundan, nüfusumuzdaki artışın hususiyetlerini tam olarak tespit edemekteyiz. 1927 ve 1955 yılları arasında yapılan altı nüfus sayımı devamlı olarak nüfusumuzun arttığını göstermektedir. Çeyrek asırdan biraz fazla olan bu devre zarfında kaydedilen safi artış 10,5 milyon, yani % 80 civarındadır. Sayımlara göre hesaplanan yıllık artış nisbetleri muhtelif zamanlarda farklı olmuştur. İlk üç sayım arasında bu nisbet binde 16-17 iken, Cihan Harbi içerisinde binde 11 e düşmüş, harpten sonra evvela 22 ve bilâhare 28 seviyesine çıkmıştır. Son zamanlarda ortalama nüfus artış nisbetleri Avrupada 8, Asyada 16, Afrikada 17, Amerikada 21, Okyanusyada 23 ve dünya ortalaması 16 olduğuna göre, milletlerarası ölçülerle Türkiye nüfusu süratli bir çoğalma göstermiş demektir.

Böyle hızlı bir nüfus artışının başlıca sebebi, doğumlar binde 30-35 gibi yüksek seviyeleri muhafaza ederken ölümlerin binde 15-17 civarında seyretmesi ve son zamanlarda bu iki nisbetin aksi istikamatte değişme temayülü göstererek aralarındaki mesafeyi açmalarıdır. Türkiye nüfusunun artışında göçler önemli bir yer işgal etmemektedir. λ

Doğum nisbetlerinin yüksek olmasında, evlenmelerin iktisadi ve sosyal sebeplerle erken yapılması, kadınların iktisadi hayata müstakilen iştirak edememe yüzünden ve sosyal statü kazanma bakımından evlenmeyi tercih etmeleri, çok çucuklu büyük ailelerin cemiyette rağbet görmesi, çocuk ölüm nisbetlerinin bilhassa köylerde yüksek olması rol oynamıştır. Bunlar yanında, tarihimizde nadiren görülen uzun bir sulh devresi yaşamamız da bu hususta müessir olmuştur.

Ölüm nisbetlerinin azalmasında başlıca âmiller, modern tıp ilminin ve harika ilaçların yardımıyla ve sağlık koruma tedbirleri sayesinde çeşitli epidemilerin ve sâri hastalıkların, bilhassa sıtma, frengi gibi neslin çoğalma kabiliyetini körelten hastalıkların kontrol altına alınması, ikti-

sadi gelişmenin nimetlerinin büyük kitlelere yayılmağa başlaması, hayat şartlarının, bilhassa içme suyu, kanalizasyon gibi beledî hizmetlerin islahı vesairedir.

Aynı devre zarfında memleketimizde gıda maddeleri istihsal durumunun nasıl bir seyir takip ettiğini gösteren hasıla endeksleri maalesef tam olarak mevcut değildir. Birleşmiş Milletler Gıda ve Ziraat Teşkilâtı memleketimiz için bu gibi endeksleri 1934-38 yıllarından itibaren hazırlamaktadır. Mamafî, belli başlı bir kaç gıda maddesinin istihsal ve istihlâk miktarlarını ve FAO endekslerini inceliyerek son otuz yıl zarfındaki gıda durumumuz hakkında bir fikir edinebiliriz.

Milletimizin en çok kullandığı gıda maddesi hububat, bilhassa buğdaydır. 1927 yılındaki buğday istihsalimiz 2,5 milyon tonu bulmakta, bundan tohumluk, zayıt çıkarıldıktan sonra nüfus başına yılda 150 kilo düşmekte idi. Bu miktara çavdar, mısır gibi diğer yemeklik hububat neveleri de ilâve edilince nüfus başına istihlâkin 180 kiloyu bulduğu tahmin olunabilir.

Müteakip yıllarda hububat istihlâki az çok dalgalanmalar göstermekle beraber umumi temayülü yükselme istikametinde olmuş ve 1957 yılında 241 kiloya çıkmıştır. Buna göre, otuz yıllık devre zarfında en önemli gıda maddesi istihsalı nüfustan daha sür'atle artmış, böylece adam başına ortalama istihlâk yılda 60 kilo, yani % 30 nisbetinde yükselmiştir.

Et, süt, yağ gibi hayvanî gıda maddeleri bakımından durumu tespit için irat hayvanları mevcudu ile bunlardan en önemlisi olan koyunların sayısını incelemek kâfi gelecektir. 1927 yılında irat hayvanları yekunu 22,4 milyonu bulmakta, bunun 10,2 milyonunu koyun teşkil etmekte idi. Nüfusla mukayese edersek, adam başına ortalama 1,6 irat hayvanı ve 0,8 koyun düşmekte idi.

Otuz yıl zarfında irat hayvanları mevcudu 67,1 milyona ve koyun mevcudu 29,2 milyona yükselmiştir ki, adam başına 2,6 irat hayvanı ve 1,1 koyun düşmektedir. Bu rakamlara göre, tetkik devremiz zarfında hayvanî gıda maddeleri istihsalinin nüfustan daha hızlı bir şekilde arttığı söylenebilir. Netekim, 1936-56 arasındaki yirmi yıl içinde belediye mezbahalarında elde edilen et miktarı üç misline yaklaşmıştır.

Bu iki mühim gıda grubu dışında kalan bakliyeler, taze meyve ve sebzeler vesaire gibi diğer gıda maddeleri istihsalı de devre zarfında ehemmiyetli nisbette artmış, nüfus başına ortalama istihlâkler yükselmiştir.

Bu neticeleri FAO endeksleri de teyit etmektedir. Gerçekten, 1934-38

yıllarındaki ortalama gıda maddeleri istihali 100 kabul edildiğinde 1957 istihali 170 i bulmaktadır. Aynı zaman zarfındaki nüfus artışı ancak % 50 olduğuna göre, gıda maddeleri istihali yirmi sene içinde nüfusa nazaran % 20 nisbetinde daha fazla artmış demektir.

III.

Türkiyede son otuz yıl zarfında nüfus ve gıda arasındaki yarış gıdanın kazandığını tespit etmiş bulunuyoruz. Acaba gelecek 15 veya 25 senede bu yarış nasıl neticelenecektir?

Yukarıda işaret edildiği üzere, nüfus hareketlerine dair istatistiklerin noksanlığı yüzünden ve esasen istikbale ait istidlâllerde bulunmak zor olduğundan, nüfusumuzun gelişme temayülü hakkında kesin tahminlerde bulunulamaz. Bununla beraber, gelecek 15 veya 25 sene sonunda nüfusumuzun erişeceği seviye hakkında üç ihtimal mevcuttur. Bunların birincisi, son yıllarda tespit edilen nüfus artış hızının aynen devam etmesi ihtimalidir. Bu takdirde, halen 27,6 milyonu bulan nüfusumuz 15 sene zarfında 41 milyonu ve 25 sene sonra 54 milyonu aşacaktır.

İkinci ihtimal, önümüzdeki yıllarda nüfus artışının daha da hızlanması, meselâ, yılda binde 35 i bulmasıdır. Böyle bir artış temposuna ulaştığımız takdirde, 15 sene sonraki nüfusumuz 46 milyona yaklaşacak ve 25 sene sonraki ise 63 milyonu geçecektir.

Üçüncü ihtimal, zamanla artışın hızını kaybetmesi, meselâ, binde 20 ye kadar düşmesidir. Bu takdirde, 15 sene sonraki nüfusumuz 37 milyonu ve 25 sene sonraki ise 45 milyonu bulacaktır.

Bu ihtimallerden hangisinin tahakkuk edeceğini şimdiden kat'i olarak bilmeğe imkân yoktur. Bununla beraber, muhakkak olan bir husus varsa, o da, yakın gelecekte nüfusumuzun bugünkünden çok daha fazla olacaktır. Birleşmiş Milletlerin dünya nüfusu hakkındaki son raporunda da Türkiye nüfusunun 1975 yılında 40 milyona çıkacağı hesaplanmaktadır. İhtiyatlı bir tahmin olarak gelecek 15 sene zarfında nüfusumuzun yeniden % 50 nisbetinde çoğalacağını kabul edebiliriz.

Şu hale nazaran, hali hazırdaki gayri kâfi besleme seviyemizi aynen muhafaza edebilmemiz için bile gıda maddeleri istihsalini gelecek 15 sene zarfında % 50 nisbetinde artırmamız gerekmektedir. Beslenme durumunu islâh etmek ve ileri cemiyetlerin seviyesine çıkarmak için umumiyetle gıda istihsalini % 50 den daha fazla artırmamız, hem de bugün nisbeten az istihlâk edilmekte olan hayvanî proteinler, yağlar, taze meyve ve sebzeler gibi gıdaları bundan da fazla artırmamız icap etmektedir.

Türkiye ziraati 15 sene gibi nisbeten kısa bir müddette istihsalini bu nisbette artırabilecek midir?

Geçmişteki tecrübemize ve zirai istihsalimizin artış potansiyeline bakarak bu soruyu müspet bir şekilde cevaplandırmak mümkündür. Ancak, mazide kaydettiğimiz istihsal artışı ile gelecek devrelerde elde edeceğimiz artış, metod ve mahiyet itibariyle farklı olacaktır. Geçmişte zirai istihsal daha ziyade genişleme yolu ile artırılabilirdi; sermaye ve işgücü entansitesini artırmak suretiyle zirai prodüktivite seviyesini yükseltme yolundan pek az istifade edildi. Fakat artık genişleme yolunun sonuna varmış ve hattâ hududu aşmış bulunmaktayız. Zira, memleketimizde ziraate alınabilecek arazi hemen tamamen tükenmiştir ve tabii yapısı, şartları bakımından hiç işlenmemesi gereken bir kısım arazi yanlışlıkla ziraate açılmıştır. Mütehassıslara göre, orman ve mer'adan veya verimsiz topraklardan bir hata eseri olarak ziraate alınan 8 milyon hektarın toprağı ciddi bir şekilde erozyon tahribatına uğramaktadır; bu arazileri büsbütün kaybetmek istemiyorsak kısa zamanda eski hallerine irca etmemiz gerekmektedir. İlmin bu icabını yerine getirdiğimizde gıda istihsalini artırma işimiz daha da zorlaşacaktır.

Bununla beraber, işlenen arazi sahasını genişletmeden beher arazi birimi başına düşen işgücü ve sermaye entansitelerini artırmak ve zirai istihsal tekniğini islah etmek suretiyle prodüktivite seviyesini yükseltmek ve böylece zirai hasılayı çoğaltmak yolu önümüzde açık durmaktadır. Nebatî ve hayvanî istihsallerde prodüktivite seviyeleri aynı mahsullerin ileri memleketlerdeki seviyelerinin çok altında, ekseriya üçte veya dörtte biri kadardır. Ziraî prodüktiviteleri yükseltmek suretiyle işlenen arazide yapmak zaruretinde bulunduğumuz azaltmadan doğacak hasıla noksanlığını telâfi edeceğimiz gibi, yekûn hasılayı bugünküne nazaran en azdan bir misli artırabiliriz.

Öte yandan, teknolojik terakkinin bir hududu yoktur ve her gün yeni imkânlar keşfedilmektedir. Halen atom enerjisinin ziraate tatbiki için ileri memleketlerde ciddi çalışmalar yapılmaktadır. Bu gibi çalışmalar müspet netice verdikçe ve şimdiden tahmin edemeyeceğimiz teknolojik gelişmeler tahakkuk ettikçe ziraî istihsal hudutsuz bir şekilde çoğalma istidadındadır. Zamanı gelince bu imkânlardan da faydalanacağımız tabiidir.

Ancak, şu noktayı gözden uzak tutmamalıyız ki, prodüktivite yolundan ziraî hasılayı artırma teşebbüsü, mazide başardığımız genişleme hareketine nazaran daha zor olacak, daha uzun bir zamana, büyük gayret ve çalışmalara lüzum gösterecektir. Tabii kaynaklarımızı, bu arada en kıymetli istihsal unsuru olan insanı plânlı ve düzenli bir şekilde istihsale

koşabilir, azim, gayret ve sabırla çalışabilirsek arzu ettiğimiz neticeleri alabileceğiz.

IV

Netice olarak diyebiliriz ki, memleketimizde nüfus ve gıda arasında ötedenberi devam edegelen yarış yakın gelecekte çok önemli ve kritik bir safhaya girecektir. Önümüzdeki yıllarda ziraî istihallerimizi mühim nisbetlerde artırmaya mecburuz. Bir ziraat memleketi olarak halkımızın beslenmesi için lüzumlu gıda maddelerini yurt içinde bizzat istihsal etmek zorundayız. Bu zaruri ihtiyaçlar için ithalata veya dış yardımlara güvenmemiz mümkün değildir. Günlük istihlak mallarının bir kısmını ve istihsal mallarının büyük ekseriyetini ithal etmek zorunda bulunduğumuz göre, zirai istihalleri böyle bir ithalata imkân verecek şekilde memleket ihtiyaçlarının üstünde tutmaya mecburuz. Halen bulunduğumuz hayat seviyesini muhafaza edebilmek için bile zirai gelişmemizin tempoyunu asgari olarak nüfus artışının hızına uydurmak ve nüfusumuz çoğaldığı müddetçe bu tempoyu idame ettirmek zaruretindeyiz. Ve nihayet, Türkiyenin iktisadi kalkınması ancak ve ancak zirai istihsalin nüfustan daha sür'atli bir şekilde artması ile mümkün olabilecektir. Nüfustaki hızlı artış, mütevazi kalkınma gayretlerimizin müspet neticelerini görünmez bir hale getirmekte, esasen düşük bulunan gelir seviyelerinde tasarruflar ve sermaye teşekkülü pek yavaş ve zor bir şekilde yapılabilmektedir. Halbuki, ziraat sahasında elde edilecek istihsal fazlası ekonomik kalkınmanın zaruri bir unsuru olan sermaye teşekkülünü kolaylaştıracaktır. Bu sebeple de iktisadi gelişmemizin başarı ile sağlanması için zirai istihsal nüfustan daha hızlı ve daha çok artırmak mecburiyetindeyiz.

Bu vâkıalar bize, önümüzdeki yıllarda her ne pahasına olursa olsun zirai istihsalimizi önemli nisbetlerde artırmak zorunda bulunduğumuzu açık olarak göstermektedir. Milletimizin mevcudiyet ve bekası bu gayretlerimizin başarısına bağlıdır.